



WOKÓŁ NIEKTÓRYCH DYLEMATÓW AKSJOLOGICZNYCH PROCESU WYCHOWANIA W PRACY ZAWODOWEJ NAUCZYCIELI

Dariusz Zając

ORCID: 0000-0002-3515-1779

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

e-mail: darz@ukw.edu.pl

ON SOME AXIOLOGICAL DILEMMAS OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN THE PROFESSIONAL WORK OF TEACHERS

Keywords: axiology, dilemma, teacher's professional work, process of upbringing, values

Abstract. The process of upbringing, as one of many processes, in which a human being participates, is the subject of consideration by representatives of scientific disciplines such as philosophy, psychology, sociology and pedagogy. The process occupies a special place in scientific explorations in the sub-discipline of pedagogy, which is referred to as the theory of upbringing. It takes up a number of important issues related to it, including its understanding, content-scope approaches, properties, levels, and structure, including the place and role of values in this process, among which moral values are most often mentioned. Hence, the axiological character of the process of upbringing is often indicated. Meanwhile, the pluralism that can be seen within the world of values results in the fact that we have to deal with axiological dilemmas, in which this process is entangled, thus the teacher, who is one of its main organisers and implementers, faces a difficult choice of such and not other values that manifest themselves in his professional work. The purpose of this article is an attempt to indicate some of these dilemmas, based on the analysis of the literature on the subject, which may be a contribution to further considerations focused on the axiological approach to the process of upbringing in the professional activity of teachers, thus enriching the previous reflections on the rudimentary issues related to the upbringing of a human being, which cannot be deprived of its reference to the world of values.

Słowa kluczowe: aksjologia, dylemat, praca zawodowa nauczyciela, proces wychowania, wartości

Streszczenie. Proces wychowania jako jeden z wielu procesów, w których uczestniczy człowiek, stanowi przedmiot rozważań przedstawicieli dyscyplin naukowych, takich jak: filozofia, psychologia, socjologia i pedagogika. Szczególne miejsce w eksploracjach naukowych proces ten zajmuje w subdyscyplinie pedagogiki, którą określa się mianem teorii wychowania. Podejmuje ona wiele istotnych kwestii z nim związanych, m.in.: jego pojmowania, ujęć treściowo-zakresowych, właściwości, płaszczyzn, struktury, w tym również miejsca i roli wartości w tym procesie, wśród których najczęściej wymienia się wartości moralne. Stąd też niejednokrotnie wskazuje się na aksjologiczny charakter procesu wychowania. Tymczasem pluralizm, jaki dostrzec można w obrębie świata wartości skutkuje tym, że mamy do czynienia z dylematami aksjologicznymi, w jakie uwikłany jest ten proces, tym samym nauczyciel, będący jednym z jego głównych organizatorów i realizatorów, stojący przed trudnym wyborem takich, a nie innych wartości, które manifestują się w jego pracy zawodowej. Celem niniejszego artykułu jest próba wskazania na niektóre z tych dylematów, oparta na analizie literatury przedmiotu, co może być przyczynkiem do dalszych rozważań skoncentrowanych wokół aksjologicznego ujęcia procesu wychowania w aktywności zawodowej nauczycieli, wzbogacając tym samym dotychczasowe przemyślenia o rudymenarne kwestie związane z wychowaniem człowieka, które nie może być pozbawione swojego odniesienia do świata wartości.

Wprowadzenie

Podejmując kwestię wychowania jako zjawiska społecznego bądź działalności edukacyjnej nie sposób uwolnić się od myślenia o nim jako obszarze urzeczywistniania określonego świata aksjologicznego. Wartości są bowiem wpisane w wychowanie, bez obecności których straciłoby ono swoją istotę i sens. Stanisław Ruciński pisze: „Wychowanie pozbawione aksjologicznego odniesienia przestaje być wychowaniem” (1999, s. 19), natomiast Wolfgang Brezinka stwierdza: „Każde wychowanie jest nakierowane na coś wartościowego [...]” (2007, s. 167), z kolei Katarzyna Olbrycht konstatuje: „Wychowanie, niezależnie od deklarowanych założeń ideowych, zawsze jest wychowaniem do jakichś wartości” (2012, s. 91). Kwestie związane z wychowaniem „dotyczą [...] przede wszystkim źródeł, wyboru, porządkowania i wewnętrznej spójności wartości, wokół których buduje się formalne i nieformalne procesy wychowawcze” (Olbrycht, 2012, s. 91). Przywołane, niektóre ze stanowisk, jakie spotkać można w literaturze przedmiotu przekonują, że nie ma wychowania bez wartości. To one stanowią podstawę wychowania, fundament, na którym opiera się działalność

wychowawcza, podejmowana między innymi w ramach aktywności zawodowej nauczycieli. Co więcej, wychowanie jest wyborem określonych wartości i bywa, że wyborem nie zawsze łatwym, wymagającym od nauczycieli wysokiego poziomu dojrzałości aksjologicznej.

Myślą przewodnią podejmowanych rozważań jest stanowisko, zgodnie z którym proces wychowania, będący miejscem urzeczywistniania wartości, implikuje możliwość manifestowania się w jego obszarze dylematów¹ natury aksjologicznej. Przedmiotem zaprezentowanych w tekście przemyśleń jest skupienie uwagi wokół aksjologicznego charakteru procesu wychowania, w szczególności dylematów aksjologicznych, w jakie proces ten jest uwikłany. Celem przedstawionych rozważań jest próba wnikięcia w istotę tego procesu oraz niektóre z dylematów, od których nie jest on, ze względu na swój charakter, a tym samym nauczyciel będący jego organizatorem i realizatorem, uwolniony. Problem badawczy w zaprezentowanym namyśle zogniskowany jest wokół pytań: co oznacza proces wychowania w ujęciu aksjologicznym i z jakimi niektórymi dylematami natury aksjologicznej tego procesu mają do czynienia nauczyciele w ramach podejmowanej pracy zawodowej.

Przedstawione w tekście rozważania stanowią zaledwie próbę udzielenia, przynajmniej w jakimś ograniczonym zakresie, odpowiedzi na sformułowane powyżej pytania i mogą być wstępem do dalszych eksploracji naukowych, podejmowanych przez przedstawicieli dziedziny nauk społecznych, w szczególności pedagogiki, ale także inspiracją dla praktyków edukacyjnych, zwłaszcza nauczycieli, przed którymi stoi zadanie takiego urzeczywistniania procesu wychowania, który pod względem aksjologicznym nie będzie budził większych zastrzeżeń.

Dylemat jako kategoria poznawcza w pedagogice

Jak słusznie zauważa Roman Schulz „Doświadczenie dylematów oraz dokonywanie wyboru między jednakowo atrakcyjnymi możliwościami stanowi organiczny składnik świadomej egzystencji człowieka” (2017, s. 301). Dylematy towarzyszą człowiekowi w wielu obszarach podejmowanej przez niego aktywności, poczynając od zawodowej, poprzez rodzinną, towarzyską, osobistą itp. W życie człowieka, jego działalność zarówno zawodową, jak i pozazawodową wpisane jest nieustanne podejmowanie decyzji i dokonywanie takich, a nie

¹ O dylematach współczesnego wychowania autor pisał we wcześniejszej pracy (2013) i do niektórych z nich nawiązuje w niniejszym tekście.

innych wyborów, bowiem jak słusznie dostrzegają Tom L. Beauchamp i James F. Childress: „Charakterystycznym rysem ludzkiego życia jest obecność w nim dylematów, zmuszających do wysiłku umysłowego, wyprowadzania konkluzji moralnych i dokonywania wyborów” (1996, s. 19).

Zgodnie z ujęciami słownikowymi dylemat to: „problem, którego rozwiązanie polega na trudnym wyborze między dwiema tak samo ważnymi racjami” (*Słownik języka polskiego*, 2006, s. 170), „konieczność wyboru, jaka zachodzi między dwiema dostępnymi możliwościami” (Julia, 2006, s. 84), „kłopot, który polega na przymusowej konieczności wyboru między dwoma rozstrzygnięciami, gdzie żadne nie jest zadowalające” (Aduszkiewicz, 2004, s. 147). Jednakże utożsamianie ze sobą dylematu z kłopotem lub problemem nie do końca jest słuszne, na co zwraca uwagę przywoływany R. Schulz, odwołując się do Encyklopedii WIEM (portal onet.pl), gdzie wskazuje się, że „o dylemacie możemy mówić tylko w sytuacji, gdy konieczny jest wybór, podczas gdy problem czy kłopot to po prostu trudna sytuacja, która wymaga znalezienia rozwiązania” (za: Schulz, 2017, s. 301). Podobnie przedstawia się sytuacja z konfliktem, który też bywa nie do końca słusznie, utożsamiany z dylematem. Barbara Chyrowicz dostrzega, że konflikt w odróżnieniu od dylematu rozgrywa się jedynie na płaszczyźnie obiektywnej, co oznacza, że nie wiąże się z wewnętrznym zaangażowaniem w rozwiązywanie spornej kwestii. Poza tym konflikty nie zawsze mają trudny do rozstrzygnięcia charakter (Chyrowicz, 2008, s. 70). Rezygnując w tym miejscu z dalszych terminologicznych rozważań, można przyjąć, odwołując się do przemyśleń Romana Ossowskiego, że: „Przez dylemat rozumie się konieczność wyboru między dwiema wykluczającymi się możliwościami lub wartościami. Najczęściej każda z możliwości lub wartości jest pociągająca lub odpychająca; są argumenty za i przeciw. Wybór jednej łączy się z rezygnacją z drugiej. Niekiedy ów trudny wybór określa się jako dramatyczny. Pragnie się w ten sposób określić emocjonalny wymiar wyboru. Na szczęście nie zawsze wybór łączy się z silnym odczynem emocjonalnym” (Ossowski, 1995, s. 230).

Identyfikowanie dylematów występujących w otaczającej człowieka rzeczywistości edukacyjnej stanowić może interesujący przedmiot badań reprezentantów dyscyplin wpisujących się w dziedzinę nauk społecznych. Dotyczy to również przedstawicieli tej dyscypliny, którą stanowi pedagogika wraz z jej subdyscyplinami, np. teorią wychowania. Badacze problematyki aksjologicznej starają się rozpoznawać te dylematy, z jakimi borykają się ci, którzy zaangażowani są w działalność edukacyjną. W zależności od tego, kogo będą dotyczyły, jakiego obszaru aktywności czy wymiaru podejmowanej działalności, różne

będą przybierały postaci, różna też będzie ich ranga i znaczenie w obszarze świata edukacyjnego. W szczególności dylematy te nie są obce nauczycielowi, z uwagi na to, że wpisane są w pracę zawodową reprezentantów tej kategorii społeczno-zawodowej.

Już w 1991 roku Katarzyna Olbrycht zwróciła uwagę na pojawiające się dylematy wychowania, które, jak stwierdziła osiem lat później, nie straciły na swej aktualności, co więcej, zaczęły manifestować się nowe z nich. Autorka sformułowała te dylematy w postaci następujących pytań:

- 1) czy nacisk w wychowaniu położyć na uniwersalizm, czy może raczej skupić się na rozwijaniu tożsamości kulturowej?
- 2) czy uwrażliwiać na drugiego człowieka, czy kształtować odporność na bezsilność wobec cierpień innych?
- 3) czy zaakceptować swoje ograniczenia, czy podjąć walkę o sukces za każdą cenę?
- 4) czy ukazywać sens życia, czy pozostawiać wychowanka w sytuacji wychowawczo neutralnej, zapewniającej swobodę wyboru?
- 5) czy w wychowaniu kłaść nacisk na kompetencje, czy może raczej na osobowość pedagoga?
- 6) czy państwo powinno ingerować w wychowanie, czy raczej rodzinie pozostawić odpowiedzialność?
- 7) czy chronić wychowanków przed współczesną kulturą, zwłaszcza przed negatywnym wpływem mediów, czy uczyć życia w świecie rewolucji informacyjnej?
- 8) czy w wychowaniu coś narzucać i zarazem egzekwować jako normy lub powinności, czy raczej pozostawić swobodę wyboru postaw?
- 9) czy przekazywać w wychowaniu jakieś wartości, czy dawać możliwość dowolnego ich wybierania? (Olbrycht, 1999, s. 11-12).

Pomimo tego, że dylematy te zostały zwerbalizowane pod koniec ubiegłego stulecia, to w XXI wieku nie straciły na swej aktualności. Co więcej, komplikująca się coraz bardziej rzeczywistość społeczna, w tym również edukacyjna, skłania ku nadaniu im nowej rangi i znaczenia. Potwierdza to K. Olbrycht w kolejnym swoim tekście poświęconym aksjologicznym aspektom wychowania (Olbrycht, 2012, s. 89-104).

Rozpatrując kwestię dylematów pedagogicznych nie sposób nie zwrócić uwagi na te, które przywołuje R. Schulz. Jak przyjęło się określać w historii i teorii wychowania, ogniskują się one wokół pytań: „edukacja liberalna czy konserwatywna?, wychowanie dla przeszłości czy przyszłości?, szkoła tradycyjna czy nowoczesna?, wychowanie autokratyczne czy demokratyczne?, wychowanie

instrumentalne czy podmiotowe?, nauczyciel odtwórczy czy twórczy?, szkoła represyjna czy wyzwalająca?, kierowanie autokratyczne czy demokratyczne? itp.” (Schulz, 2017, s. 302). To dość szerokie ujęcie dylematów pedagogicznych przekonuje, że odnoszą się one nie tylko do samej istoty i charakteru wychowania, ale także do instytucji, w których to wychowanie odbywa się oraz osób odpowiedzialnych za wychowanie drugiego człowieka.

Na wielopłaszczyznowość dylematów pedagogicznych, w szczególności dotyczących aktu wychowawczego zwraca uwagę Krzysztof Konarzewski, wskazując na cztery z nich:

- 1) czy wychowanie jest interakcją międzypokoleniową, czy wiek odbiorcy nie ma istotnego znaczenia?
- 2) czy wychowanie ma być przymusem, czy pielęgnowaniem rozwoju wychowanka?
- 3) czy w wychowaniu położyć nacisk na kształtowanie dyspozycji psychicznych instrumentalnych, czy priorytet przyznać dyspozycjom psychicznym kierunkowym?
- 4) czy wychowywać wychowanka dla jego indywidualnej pełni, czy dla jego społecznej użyteczności? (Konarzewski, 1992, s. 290–295).

Postawione pytania potwierdzają, że w wychowanie wpisane są dylematy, od których pedagogika nie jest w stanie uwolnić się i które dotyczą w szczególności jego warstwy antropologicznej, teleologicznej, prakseologicznej, ale także, co istotne dla podejmowanych w tym miejscu rozważań, warstwy aksjologicznej.

Zapewne nie są to jedyne dylematy pojawiające się w obszarze rzeczywistości edukacyjnej, a zwłaszcza w pracy zawodowej nauczycieli. Takich przykładów można by podawać jeszcze wiele, zaś przemiany dokonujące się w obrębie współczesnego świata społecznego sprzyjają ich ujawnianiu się. Tym niemniej zaprezentowane powyżej przykłady dylematów przekonują, jak złożony i problematyczny charakter przybiera rzeczywistość edukacyjna, w którą wpisany jest proces wychowania w jego zróżnicowanych ujęciach. Dotyczy to również jego postrzegania aksjologicznego.

Proces wychowania w perspektywie aksjologicznej

Proces wychowania jest kategorią interdyscyplinarną. Stanowi on przedmiot rozważań podejmowanych na gruncie filozofii, psychologii, socjologii. Szczególne jednak miejsce namysłu stanowi w pedagogice, głównie w obszarze jej subdyscypliny, którą stanowi teoria wychowania. To w jej ramach dokonuje

się analizy zróżnicowanych sposobów rozumienia tego terminu, jego treściowo-zakresowego znaczenia i próby osadzenia na tle innych procesów, w jakich uczestniczy człowiek, rozpatruje się także strukturę procesu wychowania, jego płaszczyzny, właściwości. Zwraca się ponadto uwagę na jego aksjologiczny charakter, tym samym wskazując na miejsce i rolę wartości w tym procesie.

Jako proces urzeczywistniania określonych wartości staje się on przedmiotem szczególnych rozważań podejmowanych również przez aksjologię pedagogiczną, która zdaniem Urszuli Ostrowskiej jest subdyscypliną naukową pedagogiki, znajdującą się w stanie *in statu nascendi* (Ostrowska, 2017, s. 11-30; 2020, s. 72-77). Stanowi ona „[...] dział pedagogiki ogólnej zajmujący się wartościami w socjalizacji i wychowaniu człowieka, dostarczający przesłanek teoretycznych do oddziaływań pedagogicznych czy formułowania treści i programów wychowawczych” (Milerski, Śliwerski, 2000, s. 11). Stąd też rudymenarną kategorią w rozważaniach podejmowanych w obszarze zainteresowań aksjologii pedagogicznej stanowi 'wartość'.

Termin ten pojmowany jest w literaturze przedmiotu w sposób niejednoznaczny, o czym świadczy interesujący przegląd zróżnicowanych sposobów definiowania tej kategorii, między innymi przez: Urszulę Ostrowską (2006, s. 396-403; 2020, s. 66-72), Annę Błasiak (2009, s. 14-50), Krystynę Chałas i Małgorzatę Łobacz (2020, s. 14-23) czy Mieczysława Łobockiego (2003, s. 95-98; 2007, s. 55-64). Ograniczone ramy objętościowe artykułu uniemożliwiają dokonanie głębszej analizy stanowisk przywołanych znawców problematyki aksjologicznej w obszarze pedagogiki, a także wielu innych osób, niewymienionych w tym miejscu, którzy swoje dociekania badawcze usytuowali w obrębie aksjologii pedagogicznej.

Ze względu na podejmowane w tekście rozważania, najbardziej istotne są te sposoby pojmowania wartości, które przyjmowane są na gruncie pedagogiki, w której obrębie wskazuje się, że jest nią „[...] wszystko to, co uchodzi za ważne i cenne dla jednostki i społeczeństwa, co jest godne pożądania i łączy się z pozytywnymi przeżyciami oraz stanowi podstawę formułowania celów wychowania, a tym samym bywa głębszym uzasadnieniem pożądanych społecznie i moralnie dążeń ludzkich” (Łobocki, 2003, s. 96; 2007, s. 60-61). Takie rozumienie wartości pozwala przyznać tej kategorii kluczowe miejsce i znaczenie w obszarze rozważań koncentrujących się wokół procesu wychowania, zwłaszcza wtedy, kiedy dokonujemy jego charakterystyki aksjologicznej.

Rację ma U. Ostrowska, która stwierdza, że: „W odniesieniu do procesu wychowania wartości są przedmiotem licznych badań naukowych, stanowiąc

niezwykle istotny, aczkolwiek nie zawsze należycie doceniany, normatywny system kształtujący praktykę wychowawczą, zwłaszcza relacje interpersonalne: wychowawca – wychowanek. Proces wychowania oscyluje bowiem wokół świata wartości interpersonalnych relacji podmiotów w nim uczestniczących i zarazem wypełniających przestrzeń wychowawczej antroposfery aksjologicznej” (Ostrowska, 2006, s. 400–401). O potrzebie rozważań wokół aksjologicznego charakteru procesu wychowania Władysław Cichoń wypowiada się w sposób następujący: „W uzupełnieniu do spotykanych w literaturze pedagogicznej ujęć procesu wychowania, podkreślających jego aspekty pedagogiczne, psychologiczne i socjologiczne, wydaje się pożyteczne ukazać również aksjologiczny [podkr. W.C.] charakter procesu wychowania. Brak aksjologicznego nastawienia w wielu znanych koncepcjach procesu wychowania wynika prawdopodobnie z niedostrzegania i niedoceniaenia faktu, że wychowywanie jest samo procesem realizowania określonych wartości. Próba ujęcia aksjologicznych aspektów procesu wychowawczego wymaga zwłaszcza refleksji nad wartościami moralnymi ze względu na ich miejsce i rolę w działalności wychowawczej” (Cichoń, 1996, s. 118–119). Jak podkreśla W. Cichoń, wartości moralne przejawiają się w procesie wychowania w treściach, metodach i celach wychowania. Treści wychowawcze są tym elementem procesu wychowania, w którym wartości moralne ukazują się w sposób bezpośredni, co znajduje swój wyraz w nauczaniu moralności oraz tam, gdzie treści moralne uwikłane są w kontekście nauczania innych przedmiotów. Wartości te pojawiają się także w metodach wychowania, które mogą być ze względu na swą skuteczność dobre lub złe, ale również mogą być takowe w sensie moralnym. Wartości moralne mogą także przejawiać się w celach wychowania, w sposób bezpośredni, jak i pośredni (Cichoń, 1996, s. 120–121). Istotne jest to z tego względu, że niejednokrotnie wartości traktuje się jako źródło celów wychowania, zarówno w ujęciach klasycznych, jak i współczesnych (Górniewicz, 1996, s. 60; Śliwerski, 2001, s. 87; Kubiak-Szyborska, 2002, s. 103; 2006, s. 190). Nie należy jednak zapominać, że w proces wychowania wpisane są także jego podstawowe podmioty, którymi są wychowawca i wychowanek, reprezentujący także określone wartości, w tym również wspomniane wartości moralne (Cichoń, 1996, s. 120). Można wręcz przyjąć, że wartości przenikają cały proces wychowania, od jego płaszczyzny osobowej, teleologicznej, merytorycznej, prakseologicznej do organizacyjnej. Tak szerokie manifestowanie się wartości w procesie wychowania implikuje spory wokół ich miejsca i roli w tym procesie, w tym również preferencji aksjologicznych.

Spory o wartości w procesie wychowania

Kontrowersje wokół aksjologicznego ujęcia procesu wychowania nie są tylko i wyłącznie charakterystyczne dla eksploracji naukowych, wpisujących się we współczesną myśl pedagogiczną. Wiele z nich ma swoje antecedencje w historii tej myśli. Towarzyszą one od zarania dziejów tym wszystkim, którzy podejmują się namysłu nad wychowaniem człowieka, aczkolwiek obecnie z uwagi na występujący we współczesnej rzeczywistości chaos aksjologiczny, ich ranga, znaczenie oraz zasięg uległa zwiększeniu. Jak słusznie zauważa Ireneusz M. Świtała: „Obecnie żyjemy w czasach pluralizmu aksjologicznego i światopoglądowego, gdzie występują i przenikają się różne wartości, często sprzeczne, na których budowane są systemy wychowania” (Świtała, 2019, s. 170). Wskazuje się wręcz, że płynność, jak i zmienność wartości staje się nie tylko koniecznością dziejową, ale wręcz czymś pożytecznym dla rozwoju ludzkości (Siewiora, 2017, s. 31). Nie ułatwia to jednoznacznego ustalenia takiego ich zestawu, który będzie nie tylko akceptowany, ale, co istotne, urzeczywistniany, w szczególności przez podmioty odpowiedzialne za rozwój i wychowanie człowieka. Stąd też odpowiedź na pytanie, o jakie wartości, w szczególności moralne, choć nie tylko o nie, chodzi w trakcie uruchamiania i realizowania procesu wychowania, nie należy do łatwych, a tym bardziej jednoznacznych. Zaangażowanie nauczyciela w określony świat aksjologiczny w ramach podejmowanej aktywności zawodowej zawsze wiąże się z określonymi wyborami wartości. Te zaś zależą m.in. od przyjmowanego stanowiska aksjologicznego, obranej koncepcji człowieka czy też wychowania. Nie bez znaczenia są także osobiste zapatrywania aksjologiczne nauczycieli podejmujących się trudu wychowywania człowieka.

Wspomniany pluralizm rzeczywistości aksjologicznej implikuje konieczność wyboru wartości, zarówno na poziomie decyzyjnym, jak i realizacyjnym. Różnorodność i bogactwo treści, jakie niosą z sobą, stawia nauczyciela przed koniecznością wyboru takich, które w optymalny sposób służyć będą rozwojowi i wychowaniu ucznia. Pomocą może tu być dialog międzypodmiotowy, w ramach którego nauczyciel i uczeń nie tylko mówią, ale również milczą, po to, aby lepiej zrozumieć siebie i zmiany dokonujące się wokół nich, również w obrębie świata aksjologicznego (de Tchorzewski, 1999, s. 37). W sytuacji ujawniania się określonych dylematów aksjologicznych, pojawiających się w pracy nauczycieli podczas realizowania procesu wychowania, dialog ten sprzyjać może również

samemu nauczycielowi i jakości uprawianego przez niego zawodu, bowiem skłania do głębszego namysłu wokół podejmowanej aktywności zawodowej.

W procesie wychowania istotnym dylematem aksjologicznym może być ten oscylujący wokół pytania: o jakie wartości należy zabiegać w tym procesie – wartości ogólnoludzkie czy chrześcijańskie. W tym miejscu rodzi się jednak kolejne pytanie: czy jest to faktyczny dylemat aksjologiczny procesu wychowania (Kubiak-Szyborska, 2002, s. 105). Ewa Kubiak-Szyborska przywołuje słowa Prymasa Józefa Glempa, które wyrażone zostały w kazaniu pasyjnym o wartościach chrześcijańskich, a mianowicie: „wartości chrześcijańskie są systemem ogólnoludzkim i zasadniczym, ubogaconym o prawdy ewangeliczne, które wraz z kulturą europejską wrosły w nasze bycie sobą [...], opierają się na wartościach ogólnoludzkich, ale dają im własną głębię i zabarwienie, nie umniejszając w niczym ich treści” (za: Kubiak-Szyborska, 2002, s. 105). Takie rozumienie wartości chrześcijańskich nie przeciwstawia je wartościom ogólnoludzkim. Jednak, na ile i w jakim zakresie możliwa jest ich kontaminacja, to już odrębne zagadnienie epistemologiczne.

Mieczysław Łobocki, w ramach prowadzonych eksploracji naukowych, odnosi się do wartości moralnych, które preferowane są przez reprezentantów różnych orientacji, nie tylko religijnych, ale także filozoficznych. Jak twierdzi wspomniany autor, można opowiadać się w procesie wychowania za wartościami ponadczasowymi bądź też za wartościami aprobowanymi przez jakąś jedną religię (niekoniecznie chrześcijaństwo) lub takimi, które pozostają w zgodzie z określonym stanowiskiem przyjmowanym na gruncie filozoficznym (Łobocki, 1993, s. 34). Stąd też rodzi się pytanie: którym z tych wartości nauczyciele mają nadać priorytet w ramach uruchamianego procesu wychowania, czy tym wywodzącym się z określonej religii, czy raczej ugruntowanych w takim, a nie innym stanowisku, przyjmowanym w obszarze określonej filozofii, a może warto odwołać się do uniwersalnego świata aksjologicznego?

Jeżeli przeciwstawienie sobie wartości ogólnoludzkich i wartości związanych z jakąś religią czy też filozofią potraktujemy jako dylemat aksjologiczny, związany z koniecznością ich wyboru, to podobnie za takowe w procesie wychowania uznamy spory wokół dwóch wizji człowieka i sprzężonych z nimi wartości. Wizje te pozostają w kręgu zainteresowań poznawczych Barbary Skargi. W pierwszej z nich wspomniana autorka wskazuje, że człowiek XXI wieku, to człowiek, który ma być świadom swoich praw, otwarty na inność, odpowiedzialny za swoje wybory, wolny, posiadający poczucie własnej godności, przejawiający szacunek dla innego człowieka oraz krytyczny w stosunku do nie zawsze uzasadnionych

poglądów. Natomiast w drugiej wizji podkreśla, że współczesny człowiek powinien być posłuszny takim wartościom, jak: religia, naród, a także rodzina, przejawiać szacunek dla tradycji oraz nauki Kościoła (Skarga, za: Kubiak-Szymborska, 2002a, s. 129; Skarga, za: Kubiak-Szymborska, 2006, s. 203). Powstaje w związku z tym pytanie, która wizja człowieka i związana z nią sfera aksjologiczna wydaje się najwłaściwsza i najbardziej słuszna, a tym samym godna tego, aby ją urzeczywistnić w ramach realizowanego procesu wychowania. Czy ta sięgająca do tradycji, czy raczej uwspółcześniona? Odwołując się do historycznej, jak i współczesnej myśli pedagogicznej, można wskazać na wiele argumentów za i przeciw każdej z nich.

Kazimierz Szmyd w kontekście analizowanej problematyki aksjologicznej szkoły zadaje między innymi istotne pytanie: o jakie wartości należy czynić starania w procesie wychowania? W obliczu występującej degradacji kondycji aksjologicznej takim wartościami mogą być: „życie, zdrowie, wolność i godność człowieka, sprawiedliwość, odpowiedzialność, tolerancja, miłość, poczucie wspólnego obowiązku w ramach określonej grupy społecznej, dobro, pracowitość, humanizm, troska o rodzinę, autorytet, świadomość grupy ludzkiej w obrębie różnych formacji i tradycji etnicznych, kulturowych, religijnych itp.” (Szmyd, 2017, s. 116). Z kolei Tadeusz Lewowicki dokonując próby odniesienia się do kwestii aksjologicznych stwierdza, że współcześnie ważnymi wartościami uniwersalnymi są: „człowiek, jego życie, rozwój, samorealizacja, wolność, tożsamość, podmiotowość” (Lewowicki, 1994, s. 23). Niewątpliwie, powyższych zestawów wartości nie można traktować jako pełnych i zamkniętych. Tym niemniej stanowią one mogą istotny drogowskaz, ukierunkowujący organizację i realizację procesu wychowania w jego wymiarze aksjologicznym. Sprzyjać to może tworzeniu określonego ładu aksjologicznego w obszarze edukacji, o którym, w szczególności, powinni zabiegać nauczyciele w ramach podejmowanej aktywności zawodowej.

Zakończenie

Przedstawione rozważania skoncentrowane wokół problematyki aksjologicznej procesu wychowania, głównie na niektórych dylematach dotyczących wartości ujawniających się w tym procesie, stanowią zaledwie skromny wycinek przemyśleń wpisujących się we współczesną pedagogikę, zwłaszcza w teorię wychowania i aksjologię pedagogiczną. Próba określenia tych dylematów, ich zdefiniowania, płaszczyzn pojawiania się, zakresu i skali występowania stanowiła

będzie próbę mniej lub bardziej udaną, i zapewne otwartą, niedomkniętą, z uwagi chociażby na dynamiczny charakter rzeczywistości edukacyjnej, co z kolei powoduje ujawnianie się coraz bardziej złożonych, a zarazem też koniecznych wyborów aksjologicznych. Jak słusznie zauważa przywoływana wcześniej K. Olbrycht: „Dylematy aksjologiczne zawsze będą towarzyszyły działaniom pedagogicznym, w których jedni – sami funkcjonujący w świecie określonych wartości – oddziałują na drugich, wpływając na to, co ci uznają i będą uznawać za cenne. Jest to najbardziej wrażliwa sfera działań pedagogicznych, w tym przede wszystkim edukacyjnych” (Olbrycht, 2012, s. 103). Dokonywanie skomplikowanych wyborów określonych wartości, przed jakim stają nauczyciele w ramach wykonywanej pracy zawodowej, nie należy do łatwych. Zawsze bowiem wymaga opowiedzenia się za tym, co lepsze, słuszniejsze, co warte urzeczywistnienia, co w jak najbardziej optymalny sposób służy człowiekowi.

Rodzą się w tym miejscu pytania: na ile współcześni nauczyciele przygotowani są na tego rodzaju wyzwania, w jakim zakresie edukacja akademicka wyposaża ich w taki zestaw wiedzy, umiejętności i kompetencji, które sprzyjać będą uwrażliwianiu na dylematy aksjologiczne, przed którymi zostają postawieni w ramach podejmowanej aktywności zawodowej? Są to zagadnienia istotne z tego względu, że w praktyce edukacyjnej chodzi przede wszystkim o to, aby rozwiązywać te dylematy w taki sposób, który służyć będzie rozwojowi i wychowaniu uczniów, natomiast w przypadku nauczycieli – wznoszeniu się na coraz wyższy poziom jakości pracy zawodowej na poszczególnych jej szczeblach i wymiarach.

Referencje

- Aduszkiewicz, A. (2004). *Słownik filozofii*. Warszawa: Świat Książki.
- Beauchamp, T.L., Childress, J.F. (1996). *Zasady etyki medycznej*, przeł. W. Jacórzyński. Warszawa: KiW.
- Błasiak, A. (2009). *Aksjologiczne aspekty procesu wychowania. Wybrane zagadnienia*. Kraków: WAM.
- Brezinka, W. (2007). *Wychowywać dzisiaj. Zarys problematyki*. Kraków: WAM.
- Chałas, K., Łobacz, M. (2020). *Przymioty osoby ludzkiej, edukacja aksjologiczna i wychowanie ku wartościom. Elementy teorii i praktyki*. Lublin: KUL.
- Chyrowicz, B. (2008). *O sytuacjach bez wyjścia w etyce. Dylematy moralne: ich natura, rodzaje i sposoby rozstrzygnięcia*. Kraków: Znak.
- Cichoń, W. (1996). *Wartości – Człowiek – Wychowanie. Zarys problematyki aksjologiczno-wychowawczej*. Kraków: UJ.
- Górniewicz, J. (1996). *Teoria wychowania (wybrane problemy)*. Toruń – Olsztyn: Studium Kształcenia Ustawicznego GLOB.
- Julia, D. (2006). *Słownik filozofii*. Katowice: Książnica.

- Konarzewski, K. (1992). *O wychowaniu w szkole*. W: K. Konarzewski (red.), *Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela*. Warszawa: PWN.
- Kubiak-Szymborska, E. (2002). *Cele wychowania – o istocie, źródłach stanowienia i potrzebie formułowania*. W: E. Kubiak-Szymborska, D. Zajac, *Wokół podstawowych zagadnień teorii wychowania*. Bydgoszcz: Wers.
- Kubiak-Szymborska, E. (2002a). *Ideały i wzory osobowe w wychowaniu*. W: E. Kubiak-Szymborska, D. Zajac, *Wokół podstawowych zagadnień teorii wychowania*. Bydgoszcz: Wers.
- Kubiak-Szymborska, E. (2006). *Teleologiczny wymiar wychowania: o celach wychowania, autorytetach, ideałach i wzorach osobowych*. W: E. Kubiak-Szymborska, D. Zajac, *Podstawowe problemy teorii wychowania. Kontekst współczesnych przemian*. Bydgoszcz: Wers.
- Lewowicki, T. (1994). *Przemiany oświaty. Szkice o ideach i praktyce edukacyjnej*. Warszawa: Żak.
- Łobocki, M. (1993). *W sprawie teorii wychowania zorientowanej humanistycznie*. W: J. Górniewicz (red.), *Stare i nowe dylematy teorii wychowania*. Toruń: Adam Marszałek.
- Łobocki, M. (2003). *Teoria wychowania w zarysie*. Kraków: Impuls.
- Łobocki, M. (2007). *W trosce o wychowanie w szkole*. Kraków: Impuls.
- Milerski, B., Śliwerski, B. (red.). (2000). *Pedagogika. Leksykon PWN*. Warszawa: Wyd. Nauk. PWN.
- Olbrycht, K. (1999). *Dylematy współczesnego wychowania w świetle refleksji personalistycznej*. W: F. Adamski (red.), *Wychowanie na rozdrożu. Personalistyczna filozofia wychowania*. Kraków: UJ.
- Olbrycht, K. *Wychowanie do wartości – w centrum aksjologicznych dylematów współczesnej edukacji*. *Paedagogia Christiana*, 1 (2012).
- Ossowski, R. (1995). *Dylematy wychowawcze rodziny i szkoły – problemy wspólne i specyficzne*. W: A.W. Janke (red.), *Pedagogiczna relacja rodzina – szkoła. Dylematy czasu przemian*. Bydgoszcz: WSP.
- Ostrowska, U. (2006). *Aksjologiczne podstawy wychowania*. W: B. Śliwerski (red.), *Pedagogika, t. 1: Podstawy nauk o wychowaniu*. Gdańsk: GWP.
- Ostrowska, U. *Aksjologia pedagogiczna – subdyscyplina naukowa pedagogiki (in statu nascendi)*. *Roczniki Pedagogiczne*, 2 (2017).
- Ostrowska, U. (2020). *Doświadczenie conditio humana przez człowieka współczesnego. W trosce o człowieczeństwo z perspektywy aksjologicznej*. Gorzów Wielkopolski: Akademia im. Jakuba z Paradyża.
- Ruciński, S. (1999). *Wychowanie pozbawione aksjologicznego odniesienia*. W: F. Adamski, A. M. de Tchorzewski (red.), *Edukacja wobec dylematów moralnych współczesności*. Kraków: UJ.
- Schulz, R. *Dylemat – kategorią organizującą dyskurs myśli pedagogicznej*. *Przegląd Badań Edukacyjnych*, 25 (2017).
- Siewiora, J. *Funkcje wartości w wychowaniu*. *Roczniki Pedagogiczne*, 9 (45). (2017).
- Słownik języka polskiego*. (2006). L. Drabik, A. Kubiak-Sokół, E. Sobol, L. Wiśniakowska (oprac.), A. Stankiewicz (współpr.). Warszawa: Wyd. Nauk. PWN.
- Szmyd, K. *Wartości i antywartości. W stronę szkoły aksjologicznie uniwersalnej*. *Kultura – Przemiany – Edukacja*, V (2017), DOI: 10.15584/kpe.2017.5.7 (2022.11.19).
- Śliwerski, B. (2001). *Program wychowawczy szkoły*. Warszawa: WSiP.

- Światała, I.M. *Wychowanie do wartości w zmieniającym się świecie*. Studia Edukacyjne, 52 (2019).
- Tchorzewski de, A.M. (1999). *Nauczyciel w sytuacji konfliktu wartości*. W: F. Adamski, A.M. de Tchorzewski (red.), *Edukacja wobec dylematów moralnych współczesności*. Kraków: UJ.
- Zajęc, D. (2013). *Czego dotyczą dylematy współczesnego wychowania?* W: E. Kubiak-Szymborska, D. Zajęc, *Wychowanie. W kręgu pytań*. Bydgoszcz: Wers.